

Budapesti Levéltári Mozaikok

2026/7. szám

DOI: [10.56045/BLM.2026.7](https://doi.org/10.56045/BLM.2026.7)

ISSN: 2939-6921

URL: <https://leveltarimozaikok.bparchiv.hu/2026/08/31/leveltari-mozaikok-128/>

KÁRPÁTI ATTILA ISTVÁN

Wesselényi Miklós kézírata a párbajról

A reformkor romantikus hőseinek egyikeként tartja számon az utókor Wesselényi Miklóst. A számtalan róla szóló anekdota nyomán hangsúlyosan él az emlékezetben a különleges testi képességekkel rendelkező zsibói báró képe. Az alábbi írás a már a kortársak között is kiváló vívóként és céllövőként ismert Wesselényi párbajról alkotott nézeteibe kíván betekintést nyújtani egy eddig ismeretlen kéziratának közlésével.

Kulcsszavak: *párbaj, Wesselényi Miklós, Bajza József, Charlotte Hagn, Széchenyi István*

„Legyen álmom legyen biro,
bátran megyek elébe
Mint az elfáradt utazó
a' vadon enyhelyébe
Mert ha álmom nyugalmat ád
Mert ha Biró nem furdal vád.”¹

A fenti rövid verset Wesselényi Miklós 1836. április 20-án jegyezte le naplójába, mielőtt a Franz Wurmbrandt-tal vívott párbaja előestéjén minden kimenetelre felkészülve lepecsételte azt. A császári ezredessel vívott párviadal, amely a politikai aspektust sem nélkülözte, már a kortársak körében is közismert volt.² Jelen tanulmány Wesselényi egy eddig ismeretlen, válaszcikknek készült kéziratának közlésével kíván közelebbi képet adni arról, hogy a báró hogyan vélekedett a párviadalról.

Egy vitaindító cikk a párbajról

A *Társalkodó* 1832. március 10-i számában jelent meg *A' párviadalról* című, aláírás nélküli vezércikk Bajza József tollából, aki 1832 első félévében látta el a lap szerkesztői feladatait.³ A szerző racionális megközelítéssel vizsgálta a párbaj jelenségét. Kritikáját különösen a nemességnek célozta, amely körében „a durva századoknak ezen vad szüleménye”, melyre a közvélemény is elfogadással tekint, népszerűségnek örvend, ellenpéldaként hozva a falusi társadalmat, amelynek tagjai Bajza érvelése szerint igazukat nem erőszakos úton vívják ki. Racionális okfejtése során a kettős mércére és a téves képzetekre hívta fel a figyelmet: ha a társadalom elutasítja a korábbi századok kínzásait és erőszakos vallatásait, miért fogadja el, hogy erővel kell igazságot tenni egy konfliktus esetén? Miért annak van igaza, aki jobban forgatja a kardot, vagy jobban bánik a pisztollyal? Eszmefuttatása során a szerző – a tébolydába zárt reménytelen szerelmesekhez hasonlítva a párbajozókat – végletes kijelentésig jutott el: „Őrültek' házába vele, ki mást párviadalra hí! Ezen szer talán legalkalmasb leszen a' közvélemény gyengítésére is.” Bajza cikke zárásában egy „falövészetté” degradálódó amerikai pisztolypárbaj és az ágyút fegyverül választó tüzér anekdotáját felidézve illusztrálta, hogy az észszerűség és a humor is megoldást jelenthet a konfliktusok feloldására.⁴

Bajza cikkére két válasz született.⁵ A *Nemzeti Társalkodó* Pierre-Eduard Lemontey francia jogtudós-történész *Essai sur l'établissement monarchique de Louis XIV* című, 1818-ban megjelent művéből közölt egy rövid részletet. Eszerint a párbajtól való félelemnek megvan a társadalmi előnye, s bár a párbajok tiltva voltak, XIV. Lajos a becsület védelme érdekében alkalmanként engedélyezte a katonatiszteknek a párbajt.⁶ A *Társalkodó* 1832. március 24-i számában O. aláírással jelent meg egy válaszcikk *Egy szó a' párviadal ügyében* címmel. A

¹ ANR DJC fond familial Wesselényi din Jibou, nr. 129. Wesselényi Miklós naplója, 1836. április 20.

² A Wurmbrandt-párbajra vonatkozóan részletesen ld. Szűcs 2012.; Velkey 2012.

³ Bajza 1832. április 20-i, Kölcsey Ferencnek írt levelében ismerte el, hogy a *Társalkodó*-ban megjelent névtelen cikkek az ő tollából születtek. R. 2010. 242. Bajzának a *Társalkodó*-nál végzett szerkesztői tevékenységére és ott megjelent cikkeire vonatkozóan ld. Fenyő 1984.

⁴ A' párviadalról 1832.

⁵ Az alább ismertetett két írás mellett egy harmadik is megjelent a Felső-Magyarországi Minerva 1832. évi harmadik kötetében, azonban mivel a cikk közel öt hónappal Bajza írása után, augusztusban jelent meg, vélhetően nem A' párviadalról című publicisztikára kívánt reagálni. Ld. Balogh 1832.

⁶ Pesti Társalkodó 1832. A francia nyelvű eredetit lásd: Lemontey 1818. 353–354. p.

szerző a párbaj intézményét az ellentmondás, az ellenállás természetjogából eredeztette. A párbajtilalom rövid jogtörténeti áttekintését követően, bár elismerte, hogy a párbaj intézménye „*nagy csorba még is az emberiségen*”, úgy látta, a törvények nem tudnak elégtételt nyújtani és igazságot szolgáltatni a gúnyból, keserűségből, ingerültségből fakadó sértésekért. A párbajtól való félelem azonban eszközként szolgál arra, hogy a káromlások, sértések, becstelenségek visszaszoruljanak.⁷

Ez utóbbi cikket a Bajza-irodalom Wesselényinek tulajdonította. Legelőször a Toldy Ferenc szerkesztésében 1863-ban megjelent Bajza-összkiadásban jelent meg az eredetileg O. aláírással közreadott cikk Wesselényi Bajza írására adott válaszaként.⁸ Toldy megállapítását később Badics Ferenc, Szücsi József, valamint Tóth Dezső is átvették.⁹ A tanulmány végén közölt, Wesselényi-hagyatékban fennmaradt kézirat alapján azonban megkérdőjelezhető, hogy az O. aláírás mögött Wesselényi Miklós rejtőzik. Összehasonlítva a két írást megállapítható, hogy a *Társalkodó*-ban megjelent cikk stílusa bonyolultabb, mint Wesselényi írásaié. Különbséget fedezhetünk fel a két cikk megközelítésében is; O-val ellentétben Wesselényi a Bajza által kritizált nemesség szemszögéből érvelt, továbbá felhozta – és hiteltelenítő ellenérvként is alkalmazta – Bajzával való személyes ismeretségét is. Emellett a szóhasználat terén is különbséget figyelhetünk meg: O. a cikke végén „kettős vitaként” utalt a párbajra, Wesselényi „szótárában” azonban nem szerepelt ez a kifejezés, válaszcikkében rendszerint a párviadal, egy esetben a kettős viadal kifejezést használta. A Wesselényi-naplóban sem találkozunk a „kettős vita” kifejezéssel, ehelyett a párbajra történő utaláskor a báró a verekedés, viadal, *duellum* szavakat használta.¹⁰ Mindemellett amíg O. a „becsületes társaságok” kifejezést használta, a Wesselényi-kéziratban a becsületes jelző következetesen csak személyek esetén szerepel, közösségek esetében a „mivelt” vagy a „pallérozott” jelzővel találkozunk. Mindezek alapján tehát arra következtethetünk, hogy minden bizonnyal nem Wesselényi Miklós volt az *Egy szó a' párviadal ügyében* című cikk szerzője.¹¹

Egy kortárs párbaj(?)

Wesselényi párbajról írt cikke kapcsán – mind a téma, mind az időbeli egybeesés miatt – nem lehet kikerülni a Wesselényi-irodalomban rendre felbukkanó, 1832. április 12-i párbaj kérdését. 1832 februárjának végén érkezett Pestre az Európa-szerte ünnepezt német színésznő, Charlotte Hagn. Április elejéig tartó vendégszereplése során Pest felbolydult, s a Pesti Német Színház előadásai minden alkalommal teltházzal futottak. A korabeli kritikák szuperlatívuszokban írtak Hagn játékaról, a rendszeres nézők között ott találjuk többek között Széchenyi Istvánt, Károlyi Györgyöt, Sándor Móricot és Wesselényi Miklóst is. A pesti jurátusok azonban ellenszenvvel

⁷ Egy szó a' párviadal ügyében 1832.

⁸ Bajza 1863. 40–42. p.; Toldy 1871. 237. p. Toldy minden bizonnyal nem ismerhette a lentebb közölt Wesselényi-kéziratot, amely ekkor még a család őrzetében lévő levéltárban volt fellelhető. A Wesselényi család levéltára 1897-ben került az Erdélyi Múzeum Egyesület őrzetébe.

⁹ Badics 1899. 397–399. p.; Szücsi 1914. 165. p.; Bajza 1959. 495–496. p.

¹⁰ ANR DJC fond familial Wesselényi din Jibou, nr. 129. Wesselényi Miklós naplója, 1836. április 9., 1836. április 12., 1836. április 20.

¹¹ Az O. írói álnév mögött felmerülhet szerzőként akár Orosz József is (1790–1851), aki 1832–1833-ban a *Századunk*, 1834 és 1836 között a *Fillértár*, majd 1837-től a *Hírnök* szerkesztője volt.

fordultak a német színésznő felé, s 1832. április 2-i második jutalomjátéka végén tojással és hagymával dobálták meg.¹²

1. kép. Charlotte Hagn portréja. Kohlmann Lipót metszete. Megjelent: *Der Spiegel für Kunst, Eleganz und Mode*, 1832. május 23. (FSZEK Budapest Gyűjtemény B 053/2)

Széchenyi naplója és a visszaemlékezések alapján Wesselényi közeli személyes – nagy valószínűséggel szerelmi – kapcsolatban állt a színésznővel. Sajnos 1832 februárja és augusztusa között nem maradtak fenn a báró naplófeljegyzései, így nem rendelkezünk elsőkézből származó információkkal, azonban Széchenyi naplójában több alkalommal is utalást találunk Wesselényi viselkedésére, bár a feljegyzések jelentős részét a gróf titkára, Tasner Antal

¹² Charlotte Hagn pesti vendégszerepléséhez ld.: Kádár 1923. 56–57. p.; Binal 1972. 155–156. p.; *Der Schmetterling*, 1832. No. 5. 25–27. p., No. 6. 29–30. p., No. 7. 33–35. p.

utólag törölte. Emellett két emlékirat, Karacs Teréz és Podmaniczky Frigyes memoárja is adalékokkal szolgál.

Az ünnepelt színésznő pesti sikerét mutatja, hogy a helybeli kereskedők előszeretettel használták fel nevét portékáikhoz – a Hagn-kifli és a Hagn-rétes mellett egy zenemű, a Hagn-galopp is a művész nő nevét viselte. Szerzője, Tomala Ferdinánd pesti zeneműkereskedő a műhöz Ferdinand Hérolld francia zeneszerző *Zampa avagy a márványmenyasszony* című operájának nyitányát használta fel. 1831-ben került sor a *Zampa* párizsi ősbemutatójára, majd 1831 novemberében Grazban vitték színpadra.¹³ Pesten 1832. március 10-én – a bécsi bemutatónál mintegy két hónappal korábban –, Charlotte Hagn pesti vendégjátéka alatt mutatták be a Pesti Német Színházban. A kritikusok szerint a mű „nem keltett szenzációt”, csupán a Hagn-galopp alapjául szolgáló nyitányt, valamint a bordalt találták említésre méltónak.¹⁴

A fennmaradt memoárok alapján Tomala galoppja nem zenei minősége miatt vált emlékezetessé a kortársak számára. Karacs Teréz visszaemlékezése szerint Charlotte Hagn rendszeresen feltűnt a pesti utcákon Wesselényi négylovas fogatában. A jelenet egy gúnyrajzon, a Hagn-galopp borítóján is megjelent: „A középén egy 4 lovas nyitott hintó, Hagn bent ül Wesselényivel, ki a lovakat hajtja; a színház igazgató Grimm a bakon áll, bus arcát félkézzel fedve, egy felfordított üres láda hátán ezen felirattal: Cassa.” A címlap alkotója Hagn alakját a felhők között ábrázolta, két kezében zsinegeket tartva, s az ezek végén lévő horgokba kapaszkodtak a színésznő csodálói.¹⁵ A Hagn-galopp egy másik visszaemlékezésben, Podmaniczky Frigyes emlékirataiban is megjelenik. Podmaniczky nem tett említést Wesselényi személyéről, valamint a Karacs által felidézett hintóról – mindazonáltal érdemes megjegyezni, hogy Podmaniczky az 1840-es évek közepén meglátogatta Zsibón az általa nagyra tartott Wesselényit, így elképzelhető, hogy emiatt hagyta ki leírásából a jelenetet.¹⁶ A két memoárnak mindazonáltal vannak közös pontjai: Podmaniczky leírásában is megjelenik a galopp címlapján a felhők között trónoló, kezében zsinegeket tartó Charlotte Hagn, aki kampókkal húzza magához az őt bámuló rajongókat. Karacs és Podmaniczky emlékei alapján a lap alsó szegmensében szereplő hódolók némelyikét „jól talált” arcképekkel ruházta fel a rajzoló. Podmaniczky még azt is megjegyezte, hogy a Hagn-galopp példányát nővérétől kapta ajándékba, aki minden alak fölé odaírta az illető nevét – a példányt azonban sajnos elvesztette egy 1848-as költözködés folyamán.¹⁷

¹³ Az opera párizsi ősbemutatójáról ld. Wiener Theaterzeitung, 1831. június 11. 287. p. A grazi bemutatóról ld. Wiener Theaterzeitung, 1831. november 27. 626. p.

¹⁴ A pesti bemutatóról ld. *Der Schmetterling*, 1832. No. 5. 27. p.; Wiener Theaterzeitung, 1832. március 22. 233. p. A bécsi bemutatóról ld. Wiener Theaterzeitung, 1832. május 7. 563. Ezúton is köszönöm Horváth Pál, az ELKH HTK Zenetudományi Intézet munkatársának segítségét.

¹⁵ Karacs 1888. 50–51. p. A Charlotte Hagn pesti vendégszereplésének idejére vonatkozó részeket ld. uo. 46–51. p.

¹⁶ Podmaniczky 1887b. 24–30. p.

¹⁷ Podmaniczky 1887a. 71–72. p.

2. kép. Tomala Ferdinánd Hagn-galopp című műve második kiadásának borítója, 1832 körül. ([Bayerische Staatsbibliothek München, 2 Mus.pr. 3375](#))

A Hagn-galopp – a visszaemlékezésekkel összhangban – 1832. április elején, Charlotte Hagn Pestről való távozása után jelent meg, első és egyetlen hirdetése a *Der Spiegel für Kunst, Eleganz und Mode* 1832. április 11-i számában jelent meg. Tomala Ferdinánd üzletében 40 krajcárért lehetett megvásárolni a galopp fortepianóra írt kottáját „egy szatirikus-allegorikus címoldallal”.¹⁸ Jelenlegi ismereteink szerint a magyarországi közgyűjteményekben nem maradt fenn a mű, azonban a Bayerisches Staatsbibliothek zenei gyűjteményében megtalálható a második kiadás egy példánya.¹⁹ Azon túl, hogy a második kiadás ténye a mű sikerére utal, a kiadvány borítóján nem szerepel a Karacs Teréz által említett négyesfogat, továbbá a rajongók is uniformizált ruházattal és arccal jelennek meg. Az első kiadás hiányában nem állapítható meg egyértelműen, azonban az egybehangzó visszaemlékezések alapján elképzelhető, hogy Tomala módosította a második kiadás címlapját.

Karacs Teréz memoárja említést tesz egy Wesselényi által vívott, a szakirodalomban ismert párbajnál mintegy két héttel korábban történt *duellum*ról. Eszerint 1832. április 1-jén, a Hét Választófejedelemben rendezett jótékonysági hangverseny előtt az eseményen fellépő színésznőt és az őt kísérő Wesselényit egy jurátus inzultálta, majd az ifjúval a Pesti Nemzeti

¹⁸ *Der Spiegel für Kunst, Eleganz und Mode*, 1832. április 11. 232. p.

¹⁹ Bayerische Staatsbibliothek, 2 Mus.pr. 3375. Ferdinand Tomala: Hagn-Galopp: nach beliebten Motiven aus d. Marmorbraut [von Hérolde] für d. Pianoforte allein. Ezúton is köszönöm Simény Beátának, az ELTE HTK Zenetudományi Intézet munkatársának a példány felkutatása során nyújtott tanácsait.

Vívó Intézet vívótermében folytatott párbajt Wesselényi elvesztette.²⁰ A történetben szereplő helyszín nem volt idegen Wesselényi számára. Az 1825-ben létrejött Pesti Nemzeti Vívó Intézet egyik alapítójaként, majd később elnökeként rendszeresen látogatta annak belvárosi vívótermét, s 1829. március 29-én itt került sor elhíresült 24 asszós sorozatára is.²¹ Bár 1832. április 1-jén valóban jótékonyági koncertet tartott a Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesület, ahol Charlotte Hagn is fellépett,²² az április 1-jei párbajról kizárólag Karacs Teréz tett említést. Széchenyi a naplójában Charlotte Hagn kapcsán több alkalommal is megjegyzést tett Wesselényi viselkedésére, azonban a gróf feljegyzései között nem találunk utalást az április 1-jei párbajra. Mivel naplóvezetési szokásai alapján valószínűsíthető, hogy Széchenyi egy ilyen eseményről említést tett volna, a Karacs Teréz által leírt párbajra minden bizonnyal nem került sor.

Széchenyi 1832. április 12-i bejegyzésében jegyezte le, hogy Wesselényit nyakon és talán tüdön szúrták, majd három nappal később már állapotának javulásáról tett említést.²³ Április 15-i, Wesselényi állapotának javulásáról szóló naplófeljegyzéséből Tasner Antal mintegy három és fél sort törölt, az épen hagyott részben nem szerepel a sérülések oka. Zichy Antal volt az első, aki 1884-ben megjelent művében a báró sérüléseit a színésznő miatt vívott párbajnak tulajdonította. Mivel Karacs Teréz visszaemlékezései csak négy évvel később jelentek meg, Zichy minden bizonnyal az észszerűségre alapozta következtetését.²⁴ Zichy megállapítását később Kardos Samu is átvette kétkötetes Wesselényi-monográfiájában,²⁵ majd Viszota Gyula is Széchenyi-naplókiadásában a vonatkozó feljegyzésnél lábjegyzetben jelölte meg a párbajt Wesselényi sérüléseinek okaként.²⁶ A Wesselényi és Charlotte Hagn közötti kapcsolat, valamint a párbaj mintegy romantikus toposzá vált: találkozunk vele a napi- és hetilapok hasábjain,²⁷ a színháztörténeti irodalomban is utalást találunk rá Charlotte Hagn pesti vendégszereplése kapcsán,²⁸ Siklóssy László pedig 1939-ben külön tanulmányt szentelt a témának.²⁹ A duellum egy rövid említés erejéig Trócsányi Zsolt átfogó Wesselényi-monográfiájában is helyet kapott,³⁰ s Veress Dániel is kitért rá Wesselényi magánéletéről szóló glosszájában.³¹

Hogy közelebb jussunk Wesselényi 1832. április 12-ikén szenvedett sérüléseinek okához, a Wesselényi-napló hiányosságai miatt érdemes megvizsgálnunk a báró levelezését. A fennmaradt levelekből úgy fest, néhány személyt értesített az eseményekről, s bár elküldött levelei nem maradtak fenn, az ezekre adott válaszok támpontot nyújtanak. Jóságigazgatója, Kelemen Benjámintól és Károlyi Györgytől is értesült a sérülésekről, azonban válaszában nem utalt a kiváltó okokra. A báró sebesülésének komolyságát jelzi, hogy tanácsot kért Kelemenről a végrendeletre vonatkozó jogszabályokkal kapcsolatban.³² Többet mond

²⁰ Karacs 1888. 49–50. p.

²¹ Clair 2002. 50–51. p. Az 1829. március 29-i bravúrról szóló jegyzőkönyvhöz ld. Siklóssy 1928. 373–374. p. Az intézet vívóterme 1835-ben a mai Károlyi utca 19. szám alatt volt. Ld. Pest városatlasz 2025. 129. p.

²² Az eseményről szóló tudósítást ld. *Der Schmetterling*, 1832. Nro. 7. 33. p.

²³ Viszota 1934. 257–258. p.

²⁴ Zichy 1884. 225., 348. p.

²⁵ Kardos 1905. 4. p.

²⁶ Viszota 1934. 257. p.

²⁷ Naményi 1902.; Zuboly 1905.

²⁸ Kádár 1923. 57. p.; Binal 1972. 156. p.

²⁹ Siklóssy 1938.

³⁰ Trócsányi 1965. 117. p.

³¹ Veress 2000. 84–85. p.

³² ANR DJC fond familial Wesselényi din Jibou, nr. 142. Kelemen Benjámintól levele Wesselényi Miklóshoz, 1832. április 20. Wesselényi Kelemennek küldött leveleinek egy része megtalálható a Wesselényi-levéltárban (ld. ANR DJC fond familial Wesselényi din Jibou, nr. 158), azonban 1832-ből nem maradtak fenn levelek.

Wesselényi gazdatisztje, Johann Pillnitz levele, amelyben „a véletlenül szerencsétlen kimenetelű vívásról” ír.³³ Pillnitz fogalmazása abba az irányba tereli a gondolatmenetet, hogy a báró sérülései nem párbajtól származhattak, ahol a felek tudatosan vállalják a sérülés lehetőségét, hanem sokkal inkább egy balesetnek voltak köszönhetőek.

A legrészletesebb beszámolóval nem Wesselényi levelezésében, hanem Bajza József egyik levelében találkozunk. A fentebb már idézett, 1832. április 20-án Kölcsy Ferenchez írt levelében tudósított Wesselényi sérüléseinek okáról: „Báró Wesselényi igen megrémíte mindnyájunkat. E’ hónap 12d. a’ viadal-iskolában egy Fechtmeisterrel³⁴ vitt³⁵ gyakorlás végett ’s a’ Fechtmeister’ fegyvere, szúrás’ közben megtörvén, a’ báró mellében igen mély sebet ejtett. Orvosai azt hitték, hogy tüdeje és gégéje van keresztül szúrva, következőleg, hogy a’ seb halálos. Más fél napig aggodalmak közt voltunk, hogy nem él-meg: de harmadik napra állapotja megjavult, ’s hangját is visszanyerte. Gégéje meg van ugyan szúrva, de tüdeje, az orvosok’ későbbi állítása szerint, sértetlen. Sebe még nem gyógyult-be, de ő kívül van minden veszedelmen, ’s ötöd’ napra megengedettetett neki, hogy szobáját elhagyja; csupán kocsira nem szabad még ülnie.”³⁶

A Bajza által leírt időrend megegyezik a Széchenyi-naplóban rögzítettekkel, s a baleset körülményeinek ismerete nyomán értelmet nyer Johann Pillnitz fogalmazásmódja is. Mindez egyúttal azt is jelenti, hogy a Wesselényi-irodalomban rendre megjelenő romantikus toposszal ellentétben a jelenleg ismert források alapján a báró nem párbajozott Charlotte Hagn becsületének védelmében.

A párvialdal szükséges volta

Wesselényi cím nélküli, keltezetlen cikkének kézírata nem a Wesselényi család Kolozsváron őrzött fondjában, hanem az Erdélyi Múzeum-Egyesület ugyanitt található irategyüttesében maradt az utókorra.³⁷ A Wesselényi család 1897-ben szállította be a családi levéltárat az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kézirattárába, ahonnan a gyűjtemény 1950-ben a Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Könyvtárába, majd 1974-ben mai őrzési helyére, a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatóságához került. A kéziratot 200-1911 gyarapodási számon vezették fel az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kézirattárának nyilvántartásába, s a feldolgozás során, utólag kapta *A párvialdal szükséges volta* címet.³⁸

³³ „...so mußte die Nachricht von dem zufällig anglicklich ausgefallenen Fechten, natürlich mich sehr betrüben”. ANR DJC fond familial Wesselényi din Jibou, nr. 141. Johann Pillnitz levele Wesselényi Miklóshoz, 1832. április 20. Az iratanyag rendezése során Pillnitz két levelének – melyek közül az egyik a fent idézett – aláírását félreolvasták, és a K kezdőbetűs levélírók közé sorolták be Kaunitz-ként. Pillnitz további levelei a P kezdőbetűs levélírók állagában találhatók: ANR DJC fond familial Wesselényi din Jibou, nr. 148.

³⁴ Vívómesterrel.

³⁵ Vított: vívott.

³⁶ Kölcsy 2012. 37. p. Az első közléshez ld.: R. 1910. 243. p.

³⁷ ANR DJC Colecția de manuscrise ale Muzeului Ardelean, nr. 660.

³⁸ A Wesselényi-levéltár történetéhez részletesen ld. Venczel 2002. 1–2.; Sipos 2017. Kérdés, hogy napjainkban a kézirat miért az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményében található. A Kézirattár mellé 1904-ban az EME megalapította a levéltárat, a kötetszerű kéziratok (naplók, levélmásolati könyvek) kivételével a Wesselényi-iratok ide kerültek. 1942-ben átvértékelték a két gyűjtemény kapcsolatát, és a naplók és a levélmásolati könyvek visszakerültek a levéltári gyűjteménybe. Venczel József 1950-ben, az egyesület megszüntetése előtt elkészítette ifj. Wesselényi Miklós személyi levéltárának jegyzékét, amelyben a kéziratok között szerepel *A párvialdal szükséges volta*, vagyis ekkor a levéltári gyűjtemény részét képezte. Nem tudni, a kézirat mikor és miért került át a személyi levéltári anyagból az Erdélyi Múzeum-Egyesület kéziratgyűjteményének fondjába.

3. kép. Wesselényi Miklós portréja az *Aurora* 1834. 1. félévi kötetében.
(Johann Nepomuk Ender rajza után metszette: Carl August Schwerdgeburth)

Sem a kéziratból, sem a fennmaradt levelezésből nem lehet megállapítani a cikk keletkezésének pontos idejét. Wesselényi kizárólag Bajza gondolataira reagált, a *Társalkodóban* két héttel később, *Egy szó a' párviadal ügyében* címen megjelent írásra nem utalt, így elképzelhető, hogy 1832. március 10. és március 24. között született a kézirat. Kérdés merül fel azzal kapcsolatban is, vajon miért nem jelent meg a cikk. Az autográf kézirat tisztázati példány, a benne szereplő, a báró által ceruzával eszközölt javítások csupán kisebb mértékű stilisztikai és nyelvhelyességi helyesbítések. Mivel sem Bajza, sem Wesselényi levelezésében nincs nyoma annak, hogy Bajzához vagy máshoz eljuttatta volna a báró a cikket, elképzelhető, hogy Wesselényi maga mondott le a közlés szándékáról – lehetséges, hogy éppen az *Egy szó a' párviadal ügyében* megjelenése miatt, amelynek lényegi mondanivalója hasonlóságot mutat a báró cikkével. Mindazonáltal a párbaj témája élénken foglalkoztatta, erről tanúskodik egy fennmaradt fogalmazvány, amely a párbajjal és a „betyársággal” – vagyis a durva, féktelen viselkedéssel – foglalkozott volna hosszabb terjedelemben.³⁹ A ceruzával írt, töredékes kézirat jelentős mennyiségű, alkalmanként egész oldalakra vonatkozó kihúzásokat és javításokat tartalmaz, amely alapján úgy fest, Wesselényi egy röpiratot akart írni a kérdésről, azonban végül

³⁹ ANR DJC Colecția de manuscrite ale Muzeului Ardelean, nr. 661. Wesselényi Miklós bárónak a párviadalról és a betyárságról írt jegyzetei

félbehagyta a munkát. A szerző a párbaj vonatkozásában Bajza cikkére hivatkozott, a „betyárság” kapcsán pedig Széchenyi 1832. április 18-án megjelent *Magyar játékszinről* című művét említette.⁴⁰ Vélhetően a Charlotte Hagn pesti vendégjátéka alatt tapasztaltak is szerepet játszottak abban, hogy Széchenyi a Pesten felállítani tervezett magyar színház és a magyar színjátszás felemelkedésének előfeltételeként tekintett a fiatalság körében dívó „nemtelen és betyár magaviselet” rendszabályok általi megzabolázására.⁴¹

Wesselényi cikkében a Bajza által kritikával illetett közvélemény felől közelítette meg a kérdést, a racionalitás helyett az erkölcsi mozzanatokat szem előtt tartva. Értelmezése szerint a becsület párbaj általi megvédése a civilizált társadalmak alapvető és megváltoztathatatlan elvárása az egyén felé, olyannyira, hogy aki ennek nem tesz eleget, azt a közösség kizárja soraiból.⁴² Mivel a párbaj intézménye beivódott a szokásrendszerbe, és azt a különféle büntetésekkel sem sikerült felszámolni, a változásra Wesselényi nem látott esélyt, így nem találta értelmét a jelenség elemzésének, pusztán az elfogadásának. Ebből a meggyőződéséből fakadóan kifejezetten károsnak tartotta Bajza okfejtését, amely véleménye szerint éppen a rossz irányba, a becsület megsértésének elviselésére és végső soron a társasági életből való kiszorulásra ösztönözte az olvasókat.

A Bajza cikkére válaszként született, fentebb említett két írás közös pontja, hogy a párbaj intézményét problémás, de szükséges társadalmi kontrolleszközként kezelték. Wesselényi is hasonlóan érvelt: a párbajt önmagában nem tartotta jónak, azonban hatásait, a durva viselkedés visszaszorulását pozitív tényezőnek látta, amelyek megszűnnének, ha nem létezne a duellum intézménye. Ez a sajátos aspektus nem csupán Wesselényi írásában jelenik meg, a báró alkalmanként a politikai szférában is megtalálta a párbaj helyét és szerepét.

1825 novemberének végén, decemberének elején jött létre Széchenyi István, Esterházy Mihály és Wesselényi társulása, az ún. erényszövetség. A létrehozandó közösség céljairól Széchenyinek és Wesselényinek más elképzelése volt. Végül a gróf szándékai érvényesültek, ennek nyomán szellemi közösségük az értelem, az erkölcs és a bölcsesség elérésére és terjesztésére irányult, saját és társaik tökéletesítése érdekében vállalva a teljes őszinteséget. A Széchenyi által propagált és végül megvalósult erkölcsi-lelki aspektushoz képest Wesselényi számára az erényszövetség eredetileg politikai szerveződést jelentett. A fennmaradt tervezetében rögzített alapelvek szerint közösségük célja az erényre és a hazafiságra való törekvés, a példaadás által ezen értékek terjesztése. Emellett egy kétszintű politikai közösség létrehozása is a céljai között szerepelt, hármójukhoz később csatlakozhattak volna azok, akik megfeleltek volna az „erényszövetség” feltételeinek. Wesselényi tervezetében a párbaj többes szerepet kapott. Egyfelől biztosítékként jelent meg; a szövetség három központi alakjának kötelessége lett volna egymást párbajra hívni, ha megszegik a társulás alapelveit. Hasonló vonatkozott volna a hármukhoz csatlakozó tagokra is, akik egymást is kötelesek lettek volna kihívni abban az esetben, ha valaki fogadalmát megszegve nem tartotta volna meg a vezéreelveket. Nem csupán a társaságon belüliek viselkedésének kontrollját látta volna el a

⁴⁰ A megjelenés időpontját ld. Viszota 1934. 258. p. „Tudtam hogy szeretett ’s tisztelt barátom G[róf]. Sz[échenyi]. dolgozik valamit a’ M[agyar]. J[áték]. Szin tárgyába, melybe szükségesképen a’ betyárságot érinteni fogja. Jó kéz közt tudván a’ tárgyat vártam hogy termékeny ’s éles pennája elég bővön ’s elég keményen fogja a’ jó ügy ezen közös ellenségét sujtani. – Szent és igaz mind az a’ mit Ő említett munkácskájában a’ betyárság ellen mond, de azon irovány mekkorásága ’s elintézete nem engedte, hogy e’ tárgyat úgy fejtsse ki a’ mint azt ohajtottam volna. Ezért tehát már én is felszallalok.” ANR DJC Colecția de manuscrise ale Muzeului Ardelean, nr. 661. Wesselényi Miklós bárónak a párviadalról és a betyárságról írt jegyzetei, 2. fol.

⁴¹ Széchenyi 1832. 89–90. p.

⁴² Érdekes példa erre Vay Dániel és Waldstein János elmaradt párbaja az 1847–48. évi országgyűlés alatt. Ld. Szűcs 2010.

párbaj, hanem a politikai ellenfelekéét is. Wesselényi tervezete szerint ugyanis a tagok a legártalmasabb „rossz hazafiakat” kötelesek lettek volna párbajra hívni, mivel „*Kötelességünk azon igyekezni hogy a’ kik Jok nem akarnak vagy nem tudnak rosza ne merjenek lenni*”.⁴³

A párbaj viselkedést kontrolláló szerepére az 1834–35. évi erdélyi országgyűlés eseményei között is találunk példát. A többség akaratával szemben elnökké kinevezett Nopcsa Elek az ellenzék tagjai, köztük Wesselényi is az első általa vezetett ülés során hevesen támadták, amelyre válaszul az elnök öccse, Nopcsa László párbajra hívta Wesselényit. Bár a felek az országgyűlés utáni elégtételben állapodtak meg – s végül a párbajra a két fél megegyezése nyomán nem is került sor –, a diéta részvevői között szárnyra kelt a pletyka, miszerint Wesselényi megfutamodott a kihívás elől. Az erdélyi ellenzéknek reagálnia kellett a párbaj általi nyomásgyakorlásra. Wesselényi a helyzet súlyát érzékelve a Nopcsa-párbajt azért halasztotta a diéta utánra, hogy fel se merülhessen annak a lehetősége, hogy az országgyűlési szólásszabadságot párbajjal korlátozni lehet. Az ellenzék tagjaival megosztott koncepciója szerint mindenekelőtt az országgyűlés utánra kell halasztani az esetleges párbajokat, de ha ez nem lehetséges, az opposíció tagjai sorshúzással döntsék el, ki párbajozzon az érintett társuk helyett. Szándéka szerint ezzel a fegyverrel rosszul bánó társait akarta bátorítani, azonban az ellenzékiek elutasították ezt a javaslatot. Gyulay Lajos naplójából kiderül, hogy a visszautasítás oka éppen Wesselényi felszólalásainak keménysége volt, s társai úgy látták, valószínűleg őt hívnák ki a legtöbbször, így a többieknek kellene a báró helyett párbajoznia.⁴⁴ Második javaslata értelmében egy becsületbírárságot állították volna fel, amely minden esetet egyenként bírált volna el, s minden alkalommal Wesselényi párbajozott volna az ellenzék tagjai helyett. Azonban ez az indítvány sem nyerte el az ellenzékiek támogatását, s az országgyűlés során több kihívás nem történt.⁴⁵

Wesselényi cikkének érdekes vonása az utolsó sorokban olvasható, Bajzára vonatkozó személyes utalás. Ismeretségük Wesselényi szépirodalmi tevékenységéhez köthető; a báró pesti baráti körének egyik tagján, Károlyi György titkárán, Bártfay Lászlón keresztül már 1830-ban kapcsolatban állhattak. Bajza 1830-ban, Kisfaludy Károly halála után átvette az *Aurora* folyóirat szerkesztését, amely 1831-es kötetében két Ségur-fordítást is közölt Wesselényitől *A’ barátságáról* és *Szegűr álma* címmel.⁴⁶ Wesselényi kéziratából is kitér, hogy a báró ugyan nem értett egyet Bajza párbajról alkotott nézeteivel, s kritizálta is azokat, mindazonáltal tisztelettel tekintett a szerzőre. Első ismert levélváltásuk 1833 márciusából való, amelyben Bajza engedélyt kért Wesselényitől, hogy arcképét az 1834-es *Aurora* elején közreadják.⁴⁷ Wesselényi válasza is a Bajza iránt érzett tiszteletéről és megbecsüléséről árulkodik: „*Örömmel vettem minapi rendeit, megtisztelve érzettem magamat tartalma által; mert öröm, lelki öröm barátinknak ’s olyaknak látni szivességét, kiket szeretünk*”.⁴⁸

⁴³ Velkey 2018. 197–202. p.

⁴⁴ Gyulay 2004. 150–151. p.

⁴⁵ Trócsányi 1965. 247. p.; Szűcs 2012. 60–61. p.; ANR DJC fond familial Wesselényi din Jibou, nr. 130. Wesselényi Miklós naplója, 1834. július 30.

⁴⁶ Wesselényi szépirodalmi munkásságához részletesen ld.: Dávid 2013.

⁴⁷ ANR DJC fond familial Wesselényi din Jibou, nr. 133. Bajza József levele Wesselényi Miklóshoz, 1833. március 20.

⁴⁸ ANR DJC fond familial Wesselényi din Jibou, nr. 157. Wesselényi Miklós levélfogalmazványa Bajza Józsefnek, 1833. április 7. Wesselényi 1843 és 1848 között Bajzának írt leveleiből több a Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ Országos Széchenyi Könyvtár Levelestárában található.

A szöveget betűhív átirásban közlöm. A kéziratban található, ceruzával készült utólagos javítások mindegyikét lábjegyzetben jelöltem. A Wesselényi által törölt részeket csúcsos zárójelbe (< >) foglaltan jelöltem. Az egyéb, a kézirat szerzője által végzett javítások esetén a végleges változat mellett „jav. ebből” jelölés mellett az eredeti változatot tüntettem fel, kurzívval kiemelve azokat a szegmenseket, amelyeket a javítás érintett.

Forrásközlés

Wesselényi Miklós: *A párviadal szükséges volta*
(*ANR DJC Colecția de manuscrise ale Muzeului Ardelean, nr. 660.*)

A' világ⁴⁹ minden pallérozott Nemzetinél 's azoknak minden rendű mivelt társaságiban⁵⁰ azon meggyőződésé vált képzet uralkodik: hogy párviadalt becsületes embernek keresni ugyan helytelen, de kikerülni soha sem szabad, 's hogy a' ki erre nem kész, midőn valaki vagy a' környülmény által fel van arra szólítva; az nyomoru gyáva teremtmény.⁵¹ A' ki szava 's tette által ezt nem vallja, pallérozott Nemzetek 's mivelt emberek – kivált külföldön – társalkodásokra nem méltatják 's megvetik. A' ki azért magát ezen uralkodóvá vált véleményhez nem kapcsolja, 's azzal⁵² ellenkezőleg szól⁵³ és tesz, az maga zárja ki magát jobb⁵⁴ társaságokból, 's a' legbecsületesb⁵⁵ emberek' megvetését vonja magára. – A' ki pedig tanácslás 's okoskodás által másokat olyasra birni akar,⁵⁶ a' miért a világ' jobb része meg fogja vetni 's utálni, azt én nem tartom jó tanácslónak, nem hasznos okoskodónak. – Ezért megvallom, a' Társalkodó 20. Száma alatt a' Párviadalról megjelent Értekezet engem nagyon szomorított, mert az én – 's merem mondani minden mivelt köri szellemmel bíró ember' szeme előtt – úgy jelent meg ezzel:⁵⁷ mint a' gyávák 's bárdolatlanok' pártfogója, 's olyan utat mutat hazánkfiaiinak, melly nem becsületesre, nem módosságra vezet, 's mellyen⁵⁸ menve még több durvaság fakadna köztünk, 's a' külföld' gúnyja lenne bérünk. – Ugy néztem én a' Társalkodói Értekezőt⁵⁹ 's ezen túl is úgy ohajtom nézhetni, mint egy valóban⁶⁰ mivelt Társalkodót, ki megfelel mind annak, a' mi a' pallérozott világbeli⁶¹ diszesb társaság' minden tagjától megkivántatik. Mint ilyentől, örömmel vártam tőle, hogy a' mivelt társaság' szellemével honosinkat megismérteti,⁶² 's a' mi azzal⁶³ nem egyezik,⁶⁴ nem hogy pártolja, sőt⁶⁵ el üzni

⁴⁹ világ<nak>

⁵⁰ társaságaiban [jav. ebből: társaságiba]

⁵¹ teremtmény [jav. ebből: teremtés]

⁵² azzal [jav. ebből: aval]

⁵³ szó<|>|

⁵⁴ <a'> jobb

⁵⁵ legbecsületes<eb>b

⁵⁶ birni akar [jav. ebből: akar birni]

⁵⁷ ezzel <a' Társalkodó>:

⁵⁸ <a'> mellyen

⁵⁹ a' Társalkodói Értekezőt [jav. ebből: a' Társalkodót]

⁶⁰ valóban [jav. ebből: valóba]

⁶¹ világbeli [jav. ebből: világba]

⁶² megismérteti [jav. ebből: megismerteti]

⁶³ azzal [jav. ebből: aval]

⁶⁴ egyezik [jav. ebből: egyez]

⁶⁵ sőt [jav. ebből: de]

törekszik. E⁶⁶ szellemnek világszerte fővonása a' becsületérzés 's annak féltékeny őrzése.⁶⁷ Nem vizsgálom⁶⁸ elveire bontzolva ezen érzés eredeti tisztaságába van é, 's⁶⁹ az ész és⁷⁰ erkölcs szabta korlátan⁷¹ innen vagy túl lépett é? Annyira meg van az erről alkotott képzet 's⁷² érzés már a' pallérozott világban⁷³ örökösítve vagy talán belé rögzöve, hogy azt semmi kényszerítő parancs, – tiltó törvény, – ijesztő büntetés változtatni képes nem volt; azért épen olly süketlen lenne ez iránti⁷⁴ értekezésem, mint a' Társalkodói Értekező⁷⁵ iparkodása, mellyel azt akarja az egészen egyebet valló embereknek megmutatni, hogy a' becsületérzés a' kettős viadalt nem kívánja 's⁷⁶ ennek örökre meg kell szűnni. – A' mit változtatni nem lehet, okosság parancsolja az életben⁷⁷ úgy venni, mint⁷⁸ van, nem pedig mint⁷⁹ lennie kellene. – Már az általányosan⁸⁰ meg van állapítva,⁸¹ minden pallérozott Nemzet úgy hiszi, minden mivelt társaság azt tartja, hogy a' ki személyes megbántást eltűr, becsülete sérelmét⁸² elszenvedí, az félénk gyáva; – hogy a gyávaság legmegvetést érdemlőbb hiba, – 's hogy a' kit ezen hiba undokít, az nem érdemes becsületes emberek' társaságára,⁸³ 's onnan ki is kell küszöböltetnie. E⁸⁴ hitel akár jó akár nem, de az egész világ' színén uralkodik, azt a' mint már mondám onnan semmi el nem űzi, legkevesebbé az említett Értekező.⁸⁵ Annál fogva tanácsolni⁸⁶ az embereknek, hogy azt tegyék a' miért minden felé gyáváknak 's azért mivelt társaságot megfertőztetőknek⁸⁷ tartanak, annyit tesz mint arra bírni, hogy magokat gyáváknak tartassák. Ezen igyekezni vagy ezt eszközölni, úgy hiszem Nemzetünkre nézve – az Értekező⁸⁸ nemes érzése előtt is épen olly undorító mint előttem. 'S mégis fájdalom az említett iratnak hihetőleg sokaknál épen ez lészen hatása. Mi magyar Nemesek, kiknek született katonáknak kell magunkat tartanunk, nem tehetjük: ha más Nemzet tehetné is, hogy olly megalapított képzetet 's bevett cselekvésmódot, melly a' fegyverfogatás 's katonáskodás képzetével elválhatlanul⁸⁹ egybe van kapcsolva, megvessünk. Ha mások úgy nevezett becsület dolgot (Ehrensache) panasz útján, perrel, szóváltással vagy öklözéssel akarnának vagy tudnának is eligazítani; mi⁹⁰ Magyar Nemesek azt semmi esetre sem tehetjük: büszkék vagyunk mi 's lehetünk is arra, hogy fegyvert tartozunk a' haza 's Király⁹¹

⁶⁶ E<zen>

⁶⁷ őrzése [jav. ebből: őrzése]

⁶⁸ Nem vizsgálom<, hogy>

⁶⁹ 's <hogy>

⁷⁰ és [jav. ebből: 's]

⁷¹ korlátan [jav. ebből: korlátin]

⁷² 's [jav. ebből: és]

⁷³ világban [jav. ebből: világba]

⁷⁴ <az én> ez iránti

⁷⁵ a' Társalkodói Értekező [jav. ebből: Társalkodó]

⁷⁶ 's <hogy>

⁷⁷ életben [jav. ebből: életbe]

⁷⁸ <a'> mint

⁷⁹ <a'> mint

⁸⁰ általányosan [jav. ebből: merőbe]

⁸¹ állapítva [jav. ebből: állítva]

⁸² sérelmét [jav. ebből: sértését]

⁸³ társaságára [jav. ebből: társaságába lenni]

⁸⁴ E<zen>

⁸⁵ az említett Értekező [jav. ebből: a' Magyar Országí Társalkodó]

⁸⁶ <azt> tanácsolni

⁸⁷ megfertőztetőknek [jav. ebből: megfertőztetőknek]

⁸⁸ az Értekező [jav. ebből: a' Társalkodó]

⁸⁹ elválhat<at>lanul

⁹⁰ <de> mi

⁹¹ a' haza 's Király [jav. ebből: a' Király 's haza]

oltalmára viselni; tartozunk tehát azt is tenni a' mit egész világ' közvéleménye szerint minden, ki fegyvert hord, tenni köteles t. i. hogy párbiadalra kimenni mindenkor kész legyen.

A' párbiadalnak bizonyos,⁹² vannak helytelen 's olykor szomorú következhési, de bizonyos az is, hogy ezen magában⁹³ véve oktan 's balitéleten épült szokásnak igen jó 's kellemes következhési is vannak. Olyan társaságban,⁹⁴ hol senki sem szokott semmit is zsebibe⁹⁵ dugni, minden ember sokkal módosabb; gorombaság, pajkosság ellen nincs ennél erősebb szer, nem mondanak ott az emberek egymásnak gorombaságot, hol⁹⁶ tudják, hogy azt egyik sem tűri el 's kard⁹⁷ vagy pisztollal kell illetlen szaváért felelni, ennek következhésében⁹⁸ tehát ott, hol az említett szokás nincs, ezen eléhordott kellemes következhésnek ellenkezhői vannak, 's így a' párbiadali szokás⁹⁹ nemléte is vannak igen is nagyon rossz következhési. Ezek közül csak néhányat említek: – gondatlan és sértő kitételekkel élés, egymás' lehazudtolása, megszidása, kicsúfolása, lármás czivódás 's ennek szép szülöttei¹⁰⁰ a' botozás,¹⁰¹ pofozás,¹⁰² üstökbe kapás, vagy egynek többek által történő megtámodtatása.¹⁰³ – Már hasonlitsuk egybe a' párbiadal' léte' 's nemléte' következhési' rossz oldalit.¹⁰⁴ bajosan gondolom hogy egy két megszelt pofa, a' mi az elsőből származhatik,¹⁰⁵ azon sok czivódás gorombaság sőt aljas öklözéssel 's átaljában¹⁰⁶ azon bárdolatlan pajkossággal egybe lehetne hasonlítani, melly a' párbiadal' nemléteből szokott eredni. – Mig¹⁰⁷ emberben¹⁰⁸ epe lessz, addig megsértés megbántás¹⁰⁹ 's veszekedés is leend.¹¹⁰ – Már e' hogy igazittassék¹¹¹ el? Felsőség elébe panaszra menni? Ezen módra a' közvélemény gyalázat-bélyeget nyomott,¹¹² 's ki ne is restellné, ki ne átalanná azt tenni, kiben¹¹³ legkisebb önérzés 's vérében¹¹⁴ valami melegség vagyon: tehát nem marad egyéb fenn, hanem vagy kofaként¹¹⁵ szájjal pörölni, lármázni 's utóbb öklözni,¹¹⁶ vagy a' dolgot párbiadallal igazítani el. Az első mód¹¹⁷ férfihoz 's lelkes és mivel Magyarhoz mennyire nem illik, akárki érezheti, 's efelett¹¹⁸ a' testire nézve gyengébbet vagy kevesebbé ügyest egészen az erősebb' 's ügyesebb' áldozatjává teszi, a' mi a' párbiadalban¹¹⁹ egészen megszünik, mert

⁹² bizonyos, <hogy>

⁹³ magában [jav. ebből: magába]

⁹⁴ társaságban [jav. ebből: társaságba]

⁹⁵ <a'> zsebibe

⁹⁶ <a'> hol

⁹⁷ 's <hogy>

⁹⁸ következhésében [jav. ebből: következhésébe]

⁹⁹ párbiadali szokás' [jav. ebből: párbiadal szokása']

¹⁰⁰ szülött<j>ei

¹⁰¹ botozás [jav. ebből: botolás]

¹⁰² pofoz<od>ás

¹⁰³ megtámodtatása [jav. ebből: megtámodása]

¹⁰⁴ oldal<a>it

¹⁰⁵ származhatik [jav. ebből: származhat]

¹⁰⁶ átaljában [jav. ebből: átaljába]

¹⁰⁷ <A' m>Mig

¹⁰⁸ emberben [jav. ebből: emberbe]

¹⁰⁹ megbánt<ód>ás

¹¹⁰ le<j>end

¹¹¹ igazittassék [jav. ebből: igazittasson]

¹¹² gyalázat-bélyeget nyomott [jav. ebből: gyalázat bélyegét nyomta]

¹¹³ kiben [jav. ebből: a' kibe]

¹¹⁴ vérében [jav. ebből: vérébe]

¹¹⁵ kofaként [jav. ebből: kufárnéként]

¹¹⁶ öklöz<ód>ni

¹¹⁷ mód<, hogy>

¹¹⁸ efelett [jav. ebből: azon fellyül]

¹¹⁹ párbiadalban [jav. ebből: párbiadalba]

ott pisztolra kerülve a' legügyesebb 's legerősebb egyenlővé tétetik a' leggyengébbel, sőt az erős Athlétának¹²⁰ annyival rosszabbul van dolga mint hitvány kis ellenfelének, a' mennyivel ennek nagyobb célja van hová lőjjön mint amannak.¹²¹ – Ott, hol a' párviadal rossz következtései gyakoriak, igen helyesnek találom, ha valaki ész szülte okokkal áll elé,¹²² az ellen szól,¹²³ 's igyekszik legalább az esetek' előfordulását kevesíteni; – de valóban¹²⁴ nálunk ezen eset nincs. – Béketűrésünk szelídségünk 's Isten tudja még mi mindenféle *ünk* következtében valóban¹²⁵ még nagyon kevés ártatlan vérbe fürdött e' lángfegyverű *dæmon*. Hogy csak történetesen is valaki párviadalért halt volna meg Magyar Országon, még csak regélni sem lehet. Igazán minden szűrő vagy vágó eszköz, mellyel emberi test sértethetik, több vért ont Magyar Országon mint kard' éle; puska por pedig egy jó rakétára sem lenne talán elég a' mi ezen egész században¹²⁶ nálunk párviadalba ellövetett. –

Ezért véleményem szerint a' Társalkodói Értekezőnek¹²⁷ párviadal elleni pezderkedése¹²⁸ csak annyira van nálunk illő helyén, mintha Sybarisban¹²⁹ egy erkölcs javító a' Stoicismus ellen papolna.¹³⁰ – Ellenben a' párviadal nemléte legfőbb oka azon sok pajkosságnak rakoncátlanlankodásnak 's bárdolatlan társasági szellemnek, melly hazánkban¹³¹ sok helyütt¹³² 's főként fővárosunkban¹³³ minden jó érzésűt szomorítva nem kevesek közt nevezetesen pedig nemes ifjaink' körében¹³⁴ fel található. Hogy ez mennyi rosszat szül, mennyi jónak 's előmenetelnek veszélyes gátja azt minden jó¹³⁵ 's tiszta eszű hazafi mélyen érezi; ez ellen ohajtottam volna azért, hogy az említett darab' írója mind okoskodása' mind éles kitételei nyilait szegezze; nem pedig, hogy egy olly tárgy mellett Apostolkodjék,¹³⁶ melly többnyire féltékenység'¹³⁷ ocsmány szüleménye. Annyival inkább vártam is volna ezt az általam igen nagyra becsült írótól, mivel ön vallomásából tudom, hogy a' közvéleménynek hódolván 's a gyalázaton kívül semmitől sem rettegve akárki hívja is ki, bizonyosan mint becsületes ember kész párviadalra.

Levéltári és kéziratári források

Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Cluj (ANR DJC)
Fond familial Wesselényi din Jibou

¹²⁰ Athlétának [jav. ebből: Atlétának]

¹²¹ amannak [jav. ebből: neki]

¹²² áll elé [jav. ebből: elé áll]

¹²³ szól<I>,

¹²⁴ valóban [jav. ebből: valóba]

¹²⁵ következtében valóban [jav. ebből: következtébe valóba]

¹²⁶ században [jav. ebből: századba]

¹²⁷ Társalkodói *Értekezőnek* [jav. ebből: Társalkodónak a']

¹²⁸ Pezderkedése: kardoskodása, harciassága.

¹²⁹ Sybarisban [jav. ebből: Sybarisba]

¹³⁰ Sybaris görög kereskedőváros volt, amelynek lakói az anyagi jólét következtében elpuhultak, pompában éltek, és csak az élvezeteket hajszolták. A sztoicizmus az ókori görög filozófia azon irányzata, amely az önuralmat, a szilárd erkölcsi alapokat, a mértékletességet és a kötelességek teljesítését helyezte az előtérbe.

¹³¹ hazánkban [jav. ebből: hazánkba]

¹³² hely<ü>tt

¹³³ fővárosunkban [jav. ebből: fővárosunkba]

¹³⁴ körében [jav. ebből: körébe]

¹³⁵ jó <hazafi>

¹³⁶ Apostol<os>kodjék

¹³⁷ <a'> féltékenység'

- nr. 129. Wesselényi Miklós naplója (1836–1843)
- nr. 130. Wesselényi Miklós naplívázlatai (1825–1835)
- nr. 133. Wesselényi Miklós levelei, B
- nr. 141. Wesselényi Miklós levelei, K
- nr. 142. Wesselényi Miklós levelei Kelemen Benjáminhoz
- nr. 157. Wesselényi Miklós elküldött levelei

Colecția de manuscrise ale Muzeului Ardelean

- nr. 660. Wesselényi Miklós: A párviadal szükséges volta
- nr. 661. Wesselényi Miklós bárónak a párviadalról és a betyárságról írt jegyzetei

Bayerische Staatsbibliothek

2 Mus.pr. 3375#Beibd.6. Ferdinand Tomala: Hagn-Galopp: nach beliebten Motiven aus d. Marmorbraut [von Hérolde] für d. Pianoforte allein.

Nyomtatott források

A' párviadalról 1832.

A' párviadalról. *Társalkodó*, 1832. március 10. 77–78. p.

Badics 1899.

Badics Ferenc: *Bajza József összegyűjtött munkái. Harmadik kötet*. Budapest, 1899.

Bajza 1863.

Bajza összegyűjtött munkái. Ötödik kötet. Összeállította: Toldy Ferenc. Pest, 1863.

Bajza 1959.

Bajza József válogatott művei. Sajtó alá rendezte: Kordé Imre. Válogatta és a jegyzeteket készítette: Tóth Dezső. Budapest, 1959.

Balogh 1832.

Balogh József: A' Duellum, vagy is a' kettő kötött lévő harcz, megálhat e a' természetes törvénye szerint, - miben, és hogyan különbözik az erőszakos harctól? (Jus, et moderamen inculpatæ tutelæ.) *Felső-Magyarországi Minerva*, 1832. július-szeptember, 631–632. p.

Der Schmetterling, 1832. No. 5, No. 6., No. 7.

Der Spiegel für Kunst, Eleganz und Mode, 1832. április 11.

Egy szó a' párviadal ügyében 1832.

O.: Egy szó a' párviadal ügyében. *Társalkodó*, 1832. március 24. 93–94.

Gyulay 2004.

Gyulay Lajos: *Napló 1820–1849*. Kolozsvár, 2004.

Karacs 1888.

Karacs Teréz: *A régi magyar színészetéről*. Arad, 1888.

Kölcsey 2012.

Kölcsey Ferenc: *Levelezés III. 1832–1833*. Sajtó alá rendezte: Szabó G. Zoltán. Budapest, 2012. (Kölcsey Ferenc minden munkái)

Lemontey 1818.

Pierre-Eduard Lemontey: *Essai sur l'établissement monarchique de Louis XIV*. Paris, 1818.

Pesti Társalkodó 1832.

Pesti Társalkodó 20 Számjában Párviadal cím alatt közlött íratra. Kivonat Lemontey Péter Eduard ezen munkájából: „Die monarchische Staatsverfassung Ludvigs des XIV-ten”. *Nemzeti Társalkodó*, 1832. április 7. 217–218. p.

Podmaniczky 1887a

Podmaniczky Frigyes: *Naplótöredékek. Első kötet (1824–1844)*. Budapest, 1887.

Podmaniczky 1887b

Podmaniczky Frigyes: *Naplótöredékek. Második kötet (1844–1850)*. Budapest, 1887.

Széchenyi 1832.

Széchenyi István: *Magyar játékszinről*. Pest, 1832.

Viszota 1934

Viszota Gyula: *Gróf Széchenyi István naplói. 4. kötet. 1830–1836*. Budapest, 1934. (Gróf Széchenyi István munkái 13.)

Wiener Theaterzeitung, 1831. június 11., 1831. november 27., 1832. március 22., 1832. május 7.

Felhasznált irodalom

Binal 1972. Wolfgang Binal: *Deutschsprachiges Theater in Budapest von den Anfängen bis zum Brand des Theaters in der Wollgasse (1889)*. Wien, 1972. (Theatergeschichte Österreichs 10.)

Clair 2002. Clair Vilmos: *Magyar párbaj*. Budapest, 2002.

Dávid 2013. Dávid Gábor Csaba: Wesselényi szépirodalmi munkássága. In: Uő: *Célunk tökéletesedésünk. A nemzetnevelő Wesselényi Miklós*. Budapest, 2013. 93–111.

Fenyő 1984. Fenyő István: *Bajza József elfeledett írásai*. Budapest, 1984.

- Kardos 1905.   Kardos Samu: *Báró Wesselényi Miklós élete és munkái. 2. kötet.* Budapest, 1905.
- Kádár 1923.   Kádár Jolán: *A pesti és budai német színészet története 1812–1847.* Budapest, 1923. (Német philológiai dolgozatok 29.)
- Naményi 1902.   Naményi Lajos: A Wesselényiek. *Pesti Hírlap*, 1902. szeptember 18. 4–5. p.
- Pest városatlasz 2025.   Simon Katalin – Sudár Balázs – Ternováczi Bálint: *Pest a kezdetektől 1848-ig.* Budapest, 2025. (Magyar várostörténeti atlasz 10.)
- R. 1910.   R.: A Szemere-tár Bajza-levelei. Első közlemény. *Irodalomtörténeti Közlemények* 20. (1910) 2. sz. 226–243. p.
- Siklóssy 1928.   Siklóssy László: *A magyar sport ezer éve. Második kötet.* Budapest, 1928.
- Siklóssy 1938.   Siklóssy László: Hagn Sarolta és Wesselényi Miklós. Különös közjáték a száz év előtti Pest életében. *Történetírás* 2. (1938) 1. sz. 102–126.
- Sipos 2017.   Sipos Gábor: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület és az erdélyi levéltárügy. *Erdélyi Múzeum* 79. (2017) 1. sz. 31–34. p.
- Szücsi 1914.   Szücsi József: *Bajza József.* Budapest, 1914.
- Szücs 2010.   Szücs Pál: Párbaj és politika a reformkorban. Vay Dániel gróf különleges párbaj-afférja az utolsó rendi országgyűlésen. In: *Történeti tanulmányok XVIII. A Debreceni Egyetem Történeti Intézetének kiadványa.* Szerk. Velkey Ferenc. Debrecen, 2010. 143–162. p.
- Szücs 2012.   Szücs Pál: Nemesi és/vagy polgári virtus? A politikai konfliktuskezelés sajátosságai Wesselényi Miklós leghíresebb párbajában. In: *„Nincs egy igaz barátom se!” Tanulmányok Széchenyi István politikai kapcsolatainak történetéhez.* Szerk. Velkey Ferenc. Debrecen, 2012. 53–90. p.
- Toldy 1871.   Toldy Ferenc: *Magyar költők élete. Második kötet.* Pest, 1871. (Toldy Ferenc összegyűjtött munkái 4.)
- Trócsányi 1965.   Trócsányi Zsolt: *Wesselényi Miklós.* Budapest, 1965.
- Velkey 2012.   Velkey Ferenc: „Golyóbis vagy kard” – Széchenyi és Wesselényi felelő szövegei barátságuk egyik mélypontján. In: *„Nincs egy igaz barátom se!” Tanulmányok Széchenyi István politikai kapcsolatainak történetéhez.* Szerk. Velkey Ferenc. Debrecen, 2012. 91–113. p.

- Velkey 2018. Velkey Ferenc: Erénygyakorlatok a perfekció társias útján (1825–1828). A Széchenyi–Wesselényi–Esterházy „erényszövetség” (avagy a „tripartitum” működése). In: *Ludovika Szabadegyetem – Széchenyi 225.* Szerk. Auer Ádám. Budapest, 2018. 171–214. p.
- Venczel 2002. Venczel József: *Ifj. Wesselényi Miklós személyi levéltára.* Kolozsvár, 2002.
- Veress 2000. Veress Dániel: *Férfibú és történeti gyász. Glosszák Wesselényi Miklós életéhez, művéhez, eszmevilágához.* Csíkszereda, 2000.
- Zichy 1884. Zichy Antal: *Gróf Széchenyi István naplói. Adalék a nagy hazafi jellemrajzához.* Budapest, 1884.
- Zuboly 1905. Zuboly: Regényes epizódok Wesselényi életéből. Hagen Charlotte és Wesselényi. *Pesti Hírlap*, 1905. március 25. 34–35.

Impresszum
Budapesti Levéltári Mozaikok

A kiadó neve: Budapest Főváros Levéltára
A kiadó székhelye: 1139 Budapest, Teve u. 3–5.
Felelős kiadó: Dr. Kenyeres István főigazgató

Főszerkesztő: Dr. Simon Katalin
Szerkesztőség: Fazekasné Dr. Toma Katalin, Dr. Fehér Csaba, Dr. Garami Erika, Dr. Ternovác Bálint, Dr. V. László Zsófia, Tóth Gergely (technika- és honlapfelelős)

A szerkesztőség elérhetősége: 1139 Budapest, Teve utca 3–5.; 1554 Budapest, Pf. 41.
e-mail: mozaikok@bparchiv.hu